

УДК 343.985

О.Д. МАКСИМЮК, Харківський національний університет внутрішніх справ

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ

Ключові слова: криміналістична класифікація, незаконний обіг, підакцизні товари, криміналістична характеристика, кримінально-правова характеристика

Питання щодо наукового і практичного значення криміналістичної класифікації, її принципів та критеріїв на сьогоднішній день є дискусійними, оскільки засновувались на системі злочинів за кримінальним законодавством, що в недостатній мірі відповідало потребам практики їх розслідування.

Наразі, в криміналістичній теорії розроблено самостійну систему критеріїв криміналістичної класифікації, яка відповідає цілям і призначенню методики розслідування злочинів як практичному керівництву (програмі) з розслідування конкретних злочинів. Такі критерії враховують, в першу чергу, ознаки злочинів, які використовуються в процесі розслідування і відбивають особливості і закономірності їх вчинення за різних умов.

Поняття криміналістичної класифікації злочинів, її значення і принципи розглядалися в роботах Р.С. Белкіна, О.М. Васильєва, І.О. Возгріна, Н.М. Давидової, Г.Ю. Жирного, О.Н. Колесниченка, П.Б. Куцониса, Б.Є. Лук'янчикова, В.О. Образцова, М.П. Яблокова та інших вчених. У дослідженнях науковці порівнювали криміналістичну класифікацію злочинів з кримінально-правовою класифікацією, яка полягає, перш за все, в розподілі злочинів на групи та види за об'єктами, на які здійснюються посягання.

Але питання криміналістичної класифікації стосовно злочинів у сфері незаконного виготовлення й обігу підакцизних товарів, у

вітчизняній науковій літературі в комплексному вигляді на монографічному і дисертаційному рівнях не вивчалися. У зв'язку з цим, метою статті є розробка криміналістичної класифікації злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів. Її новизна міститься в аналізі наукових поглядів щодо поняття криміналістичної класифікації злочинів, і на основі проведених досліджень, з урахуванням положень судово-слідчої практики, в проведеному розподілі злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів за криміналістично важливими підставами (критеріями).

Р.С. Белкіним наведено розширений перелік підстав кримінально-правової класифікації, в якому виділено поряд з уже зазначеною, такі як: характер і ступінь суспільної небезпеки злочину; кількість злочинів, які вчинялись особою; форму вини; кількість винних; елементи складу злочинів; ступінь реалізації злочинного наміру [1, с.739].

Він також зазначив, що окрема криміналістична методика, побудована лише на підставі кримінально-правової характеристики, носить у значній мірі загальний характер і вимагає для свого конкретного застосування адаптації вельми високого ступеню, оскільки враховує лише найбільш загальні криміналістичні особливості злочину [1, с.742], тому перспективним для подальшого удосконалення окремих методик розслідування, на думку М.П. Яблокова, є розподіл злочинів за особливостями, які становлять зміст криміналістичних характеристик злочинів і ситуацій, що виникають в процесі розслідування [2, с.17]. Подібний підхід до криміналістичної класифікації злочинів та її підстав знайшов підтримку в роботах інших вчених [3, с.15].

Щодо змісту криміналістичної характеристики і числа її елементів, в теорії криміналістики існують різні погляди. Водночас, значення кожного з елементів криміналістичної характеристики у процесі криміналістичної класифікації злочинів також неоднозначно оцінюється вченими. Окремим із них надається більша перевага, оскільки вони дозво-

ляють виділити суттєві відмінності та особливості у злочинах певної групи (виду). На думку більшості вчених, визначну роль у формуванні окремих методик відіграє класифікація злочинів за способом їх вчинення, оскільки останній містить інформацію про будь-які інші ознаки злочину [1, с.743; 2, с.20]. Деякі вчені не менш важливими в криміналістичному значенні підставами поділу злочинів вважають спосіб приховання та особу злочинця [3, с.15]. Поряд із названими використовуються також обстановка, місце вчинення злочину, особливості предмету злочину, особи потерпілого, мотив і цілі, механізм та наслідки злочину тощо [3, с.15; 2, с.20, 22]. Одним із основних елементів криміналістичної характеристики називається і «слідова картина» [4, с.15, 17]. В якості ж критерію криміналістичної класифікації названий елемент знаходить обмежене використання в криміналістичній літературі, а інколи підміняється поняттям ситуації розслідування. Б.Є. Лук'янчиков пропонує власний варіант класифікації невидових методик розслідування за такими підставами, як: суб'єкт злочину, форма організації і засоби злочинної діяльності, специфіка засобів злочину, час вчинення злочину стосовно стану розслідування, умови вчинення злочину, особа потерпілого, місце вчинення злочину [5, с.11].

Аналіз перелічених вище підстав класифікації дозволяє визначити, що більшість із них є загальновизнаними складовими елементами криміналістичної характеристики злочину. У зв'язку з цим, підтримуємо позицію авторів, які заперечують доцільність і взагалі можливість криміналістичної класифікації, запропонованої О.М. Васильєвим за слідчою ситуацією (як наявною вихідною інформацією про злочин) [6, с.26] і криміналістичною характеристикою (як всією сукупністю її елементів одночасно) [1, с.744]. Сумнівність такого поділу пояснюється тим, що ситуація в такому випадку відбиває не злочин, а початковий етап розслідування, тому безумовно повинна враховуватись при обранні шляхів і методів розслідування, побудові версій, а не

виступати підставою для поділу злочинів на певні групи. Одночасний поділ за декількома елементами криміналістичної характеристики призводить до великого подрібнення злочинів і у зв'язку з цим втрачає практичне значення. Разом із тим, необхідно визнати важливу роль юридичних ознак складу злочину, як вихідного базису класифікації злочинів за криміналістичними підставами [2, с.19].

В своїй роботі ми підтримуємо точку зору вчених, які оцінюють роль криміналістичної класифікації як підстави для формування окремих криміналістичних методик і вважаємо доцільним враховувати ці положення при розробці методики розслідування злочинів у сфері незаконного обігу піддакцизних товарів.

Сьогодні дослідниками проблем розслідування злочинів у сфері господарської діяльності були запропоновані підстави криміналістичної класифікації лише стосовно деяких категорій злочинів у цій сфері. Зокрема, Н.Л. Швець розробила криміналістичну класифікацію злочинів, пов'язаних із порушенням прав споживачів і розглядає в ній декілька статей КК, а передбачені цим кодексом злочини розподіляє на групи за декількома критеріями (способом, місцем вчинення цих злочинів, особою потерпілого, особою злочинця та характером безпосереднього предмета посягання) [7, с.15–17].

Аналіз матеріалів кримінальних справ щодо злочинів у сфері незаконного обігу піддакцизних товарів (ст.ст.204, 216, 229 КК України), дозволив встановити певні закономірності і виділити суттєві ознаки, які визначають особливості розслідування, і за якими може бути проведений розподіл цих злочинів на певні види (різновиди).

Вважаємо, що *видова класифікація* злочинів у сфері незаконного обігу піддакцизних товарів має таку структуру: незаконне виготовлення, зберігання, збут або транспортування з метою збуту піддакцизних товарів (ст.204 КК України), незаконне використання незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору (ст.216 КК), незаконне використання знака для то-

варів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст.229 КК).

У результаті вивчення видів підакцизних товарів, що визначені законодавством, було встановлено низку особливостей, які полягають в окремо визначеному правовому регулюванні виробництва та обігу різних видів підакцизних товарів, в особливостях способів і технології виготовлення, способів приховання незаконно виготовлених та одержаних товарів (зокрема й засобів маскуванню та приховання злочинної діяльності), а також у відмінностях ознак особи злочинця, місця і обстановки виготовлення, збуту тощо. Враховуючи *предмет злочину*, вважаємо доцільним розподіл злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів на такі підвиди:

1. *За характером та природою предмету злочинного посягання:*

а) незаконне виготовлення та обіг незаконно виготовлених нафтопродуктів (дистиляти, бензини спеціальні і моторні, гас (керосин), у тому числі паливо реактивне);

б) незаконне виготовлення та обіг незаконно виготовлених алкогольних напоїв;

в) незаконне виготовлення та обіг незаконно виготовленого спирту етилового (та інших його видів, визначених законом);

г) незаконне виготовлення та обіг незаконно виготовлених тютюнових виробів;

д) незаконне виготовлення та обіг незаконно виготовленого пива солодового;

е) незаконне виготовлення та обіг незаконно виготовлених транспортних засобів та кузовів до них;

є) використання незаконно виготовлених, одержаних чи підроблених марок акцизного збору для маркування незаконно виготовленої підакцизної продукції;

ж) незаконне використання чужого знака для незаконно виготовленої підакцизної продукції, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження такого товару.

2. *В залежності від якості предмету злочину* (незаконно виготовленого підакцизного товару) та враховуючи положення ч.3 ст.204

КК, зазначені злочини поділяються на:

а) незаконне виготовлення та обіг якісних товарів (з якісної сировини, з дотриманням технології виробництва, з використанням спеціального обладнання та ін.) – такі злочини мають підвищений ступінь латентності;

б) незаконне виготовлення та обіг неякісних (в тому числі небезпечних для життя і здоров'я) товарів – приводом до порушення кримінальних справ в більшості випадків стають скарги споживачів, які придбали товари, на їх неякісність, погіршення стану здоров'я, спричинення іншої шкоди внаслідок їх використання.

Цей вид злочинів (предметом яких виступають товари з недоброякісної сировини (матеріалів)) становить більшу суспільну небезпеку, оскільки об'єктом посягання виступають не лише суспільні відносини в сфері господарської діяльності, але й такі важливі і невідновлювані об'єкти як життя і здоров'я людини. Існують відмінності у способі, засобах, обстановці й місці вчинення злочину, характеристиці особи злочинця. Крім того, специфікою зазначених злочинів є можливість настання тяжких наслідків та наявність такого елемента як особа потерпілого, що, в свою чергу, визначає особливості слідчих ситуацій і коло додаткових джерел інформації під час розслідування.

Так, гр-ка І., що не є суб'єктом підприємницької діяльності, не маючи спеціального дозволу на право здійснення торгівлі підакцизними товарами, незаконно займалась виготовленням алкогольних напоїв з недоброякісної сировини, що становлять загрозу для життя та здоров'я людей, шляхом відкриття підпільного цеху і з використанням обладнання, яке забезпечує масове виробництво таких товарів. В частину незаконно виготовлених алкогольних напоїв гр-ка І. додавала лікарський препарат «Димедрол», який, згідно висновку експерта № 204 від 25.09.2007 р. по цій справі, є потенційно небезпечним для життя та здоров'я людини у поєднанні з алкоголем. При сумісному прийомі токсична дія хімічних речовин обопільно посилюється.

ся, що може становити загрозу для життя людей аж до летального випадку при споживанні цих алкогольних напоїв [8].

Враховуючи те, що з об'єктивної сторони більшість злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів можуть вчинятися як у формі виготовлення, так і обігу перелічених предметів злочину, кожен з названих за попереднім критерієм вид можна розподілити на підвиди за *способом злочинних дій* (включаючи стадії готування та приховування):

1. *Прості* (мають самостійний характер, тобто злочинці не вчиняють, крім основного, інші злочини, наприклад, для приховування та маскуванню своєї незаконної діяльності) злочини у сфері незаконного обігу підакцизних товарів:

- а) незаконне виготовлення (виробництво);
- б) незаконне придбання з метою збуту;
- в) незаконне зберігання з метою збуту;
- г) незаконне транспортування з метою збуту;
- д) незаконний збут.

2. *Складні* (включають декілька злочинів, пов'язаних однією метою та вчинення яких направлено на її досягнення), при вчиненні яких перелічені вище прості форми злочинних дій поєднуються за сукупністю злочинів:

- а) з використанням чужого знака, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару при позначенні незаконно виготовлених підакцизних товарів;
- б) з маркуванням злочинцями незаконно виготовлених підакцизних товарів спеціально розробленими знаками – марками акцизного збору;
- в) з іншими злочинами, вчинення яких сприяє реалізації намірів злочинців.

Так, за ч.2 ст.204, ч.1 ст.366 КК України були кваліфіковані дії гр-на В., який, маючи організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські повноваження з управління діяльністю кооперативу та розпорядженню його майном, достовірно знаючи, що СКП «Ізумрудний» не має ліцензій на виготовлення спирту коньячного та спирту-сирцю, що відносяться до групи підакцизних това-

рів, у період з 1 серпня по 4 грудня 2007 року організував незаконне виробництво цих підакцизних товарів: спирту-сирцю міцністю 52,6 % у кількості 974,65 дал, а також спирту коньячного міцністю 70 % у кількості 974,6 дал. Для приховання своєї злочинної діяльності, гр-н В., як голова СКП «Ізумруд», незаконно дав вказівку бухгалтеру кооперативу у звітах форми 1-РС про обсяги виробництва і реалізації спирту за березень – жовтень 2007 року не відбивати відомості про фактичні залишки спиртів, що остання, в силу свого підлеглого стану й була змушена зробити [9].

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики дозволяє дійти висновку, що дії злочинців доволі рідко кваліфікуються за сукупністю ознак злочинів, передбачених ст.204 та ст.229 КК України. На нашу думку, це можна пояснити тим, що з об'єктивної сторони склад злочину, передбачений ст.229 КК України, характеризується трьома обов'язковими ознаками, однією з яких є наслідки у вигляді завдання суб'єкту господарювання (законному товаровиробнику) матеріальної шкоди у значному (за ч.1 ст.229 КК), великому та особливо великому розмірах (за ч.2 та ч.3 відповідної статті).

Так, за ч.1 ст.204, ч.2 ст.216, ч.1 ст.229 були кваліфіковані дії гр-на А., який в березні та квітні 2008 року виготовив та реалізував 1091 пляшки з етикетками горілки «Російська» на загальну суму 5485 гривень. Пляшки були обклеєні етикетками та контретикетками алкогольного напою (горілки) «Російська» виробництва ТОВ «МакіДон» м. Макіївка, на яких були відображені кваліфіковане походження товару – повне найменування підприємства і його місцезнаходження, що вказані в статуті даного підприємства [10].

В залежності від ступеня приховування (маскування самого процесу незаконної діяльності та її результатів), злочини у сфері незаконного обігу підакцизних товарів можна поділити на:

1. Відкриті (виготовлення та обіг товарів без здійснення спеціальних заходів приховування).

2. Приховані.

Зазвичай, дії злочинців по приховуванню злочинів, пов'язаних з незаконним виготовленням та обігом підакцизних товарів, пов'язані єдиним задумом з готуванням до злочину і його вчиненням. При вчиненні злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів, наявність (можливість застосування) певних засобів, що сприяють приховуванню (маскуванню) злочинів, є нерідко беззаперечною умовою їх здійснення (за відсутності таких засобів ризик викриття значно підвищується).

Певне значення має розподіл злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів за такою ознакою, як *особа злочинця*. У зв'язку з цим можна виділити такі різновиди злочинів:

1. На підставі кількісного критерію:

- а) вчинюються одноосібно;
- б) вчинюються групою осіб з розподілом функцій щодо стадій підготовки, виготовлення та збуту чи без розподілу.

2. За *кваліфікаційним критерієм* (стосовно діяльності у сфері обігу конкретного виду підакцизних товарів) – вчинюються особами:

- а) працівниками відповідних виробничих чи торгових підприємств; особами, які володіють спеціальними знаннями та навиками стосовно виготовлення товарів певного виду;
- б) працівниками підприємств, які виготовляють сировину, інші компоненти для підакцизних товарів, супровідні товари (тару, упаковку, акцизні марки, етикетки);
- в) перевізниками, комірниками, охоронцями;
- г) особами, не пов'язаними зі сферою законного обігу підакцизних товарів.

Так, визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч.2 ст.27, ч.2 ст.204, ч.2 ст.216 КК України гр-на Є., який з 1988 по 2005 роки працював наладчиком виробничої лінії на Харківському лікero-горілчаному заводі, та який, не маючи спеціального дозволу на право здійснення виробництва і торгівлі підакцизними товарами, з метою організації незаконного виробництва алкогольних напоїв,

вступив у попередню змову з іншою (невстановленою) особою, що надала йому приміщення з наявною в ньому лінією з виробництва лікero-горілчаних напоїв та маркування їх марками акцизного збору, а також постачала скляні горілчані пляшки, спирт, етикетки, металеві горілчані кришки та підроблені марки акцизного збору. Гр-н Є., реалізуючи спільний з цією невстановленою особою умисел, використовуючи надане йому обладнання, що складалося з розливальної машини, закатного апарату і етикіровочно-маркувальної машини, які були з'єднані конвеєрною смугою, і що забезпечувало масове виробництво лікero-горілчаних напоїв, на протязі 2006-2008 років незаконно виробляв алкогольні напої, що збувалися його спільником, який, видаючи себе за представника підприємства, що має право на збут лікero-горілчаної продукції, реалізовував виготовлене суб'єктам господарювання, що мають право на оптову торгівлю лікero-горілчаними виробами [11].

3. За *критерієм повторюваності*:

- а) вчиняються особами, які цілеспрямовано і систематично здійснюють ці злочини;
- б) вчиняються особами в результаті випадкового виникнення сприятливих для цього обставин.

За *місцем збуту підакцизних товарів* можна виділити злочини, в процесі вчинення яких:

- 1. Збут здійснюється за місцем виготовлення.
- 2. Збут здійснюється за межами місця виготовлення.

Для з'ясування характеру злочину необхідно встановити місце, де його було вчинено. Це питання має важливе значення, адже через особливості виготовлення, перевезення, реалізації підакцизних товарів не завжди можливо встановити, в якому конкретно місці було вчинено злочин. Враховуючи вищезазначене, за *місцем вчинення злочину* вважаємо доцільним розподіл злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів на такі, що вчиняються:

1. На підприємствах, які займаються виготовленням конкретного виду товарів на законних підставах (фабрики, заводи, цехи, лабораторії тощо).

2. На підприємствах, які займаються виготовленням іншого виду товарів або іншою діяльністю.

3. У спеціально обладнаних і пристосованих не виробничих приміщеннях (майстернях, гаражах, складах тощо).

4. Вчинюються за місцем проживання злочинця (злочинців).

5. Вчинюються на підприємствах і в місцях торгівлі (в магазинах, кіосках, на лотках, ринках, автозаправних станціях, оптових складах тощо).

6. У закладах громадського харчування (кафе, ресторанах, їдальнях, барах та ін.).

7. На транспорті (автотранспорті, залізничному, річному, авіатранспорті).

8. В інших громадських місцях (місцях масового скупчення людей: вокзалах, майданах, пляжах та ін.).

Вважаємо, що вказана вище криміналістична класифікація злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів, яка враховує не лише кримінально-правові ознаки злочинів (форми вчинення, предмет злочину), а й криміналістично значимі (спосіб, місце, обстановку вчинення злочину, особу злочинця тощо) має певне наукове та методичне значення і буде врахована при розробці методичних рекомендацій, що відображають специфіку розслідування зазначених злочинів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин Р. С. Курс криминалистики : учеб. пособие для вузов. – 3-е изд., дополн. / Р. С. Белкин. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – 837 с.

2. Яблоков Н. П. Совершенствование криминалистической классификации преступлений в методике расследования / Н. П. Яблоков // Вестник МГУ. Серия 11.

Право. – 1988. – № 2. – С. 17–23.

3. Давыдова Н. Н. Криминалистические классификации преступлений и методики их расследования (теоретические проблемы) : автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. юрид. наук: 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность» / Н. Н. Давыдова ; Гос. образоват. учреждение «Саратовская государственная академия права». – С., 2009. – 26 с.

4. Волобуев А. Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / А. Ф. Волобуев ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2002. – 42 с.

5. Лук'янчиков Б. Є. Вневидові методики розслідування злочинів як напрямок удосконалення криміналістичної методики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Б. Є. Лук'янчиков ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2001. – 19 с.

6. Васильев А. Н. О криминалистической классификации преступлений / А. Н. Васильев // Методика расследования преступлений (общие положения). – М., 1976. – С. 25–26.

7. Швець Н. Л. Проблеми методики розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням прав споживачів: дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.09 / Швець Н. Л. – Харків, 2002. – 224 с.

8. Кримінальна справа № 1-205 за 2008 р. Архів місцевого суду Орджонікідзевського району м. Харкова.

9. Кримінальна справа № 1-11 за 2009 р. Архів місцевого міськрайонного суду м. Красноперекіпськ АР Крим.

10. Кримінальна справа № 1-50 за 2009 р. Архів місцевого суду Каменнородського району м. Луганська.

11. Кримінальна справа № 1-531 за 2008 р. | м. Харкова.
Архів місцевого суду Фрунзенського району

Максимюк О. Д. Криміналістична класифікація злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів / О. Д. Максимюк // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 611–617 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10modopt.pdf>

На підставі аналізу поняття криміналістичної класифікації злочинів запропоновано критерії класифікації злочинів у сфері незаконного обігу підакцизних товарів.

Максимюк О.Д. Криминалистическая классификация преступлений в сфере незаконного оборота подакцизных товаров.

На основе анализа понятия криминалистической классификации преступлений предложены критерии классификации преступлений в сфере незаконного оборота подакцизных товаров.

Maksimiuk O.D. The Crimes' Criminalistic Classification in the Sphere of Excise Goods' Illegal Circulation

On the basis of criminalistic classification's analysis the criterion for crimes' classification in the sphere of excise goods' illegal circulation are offered.

Форум права Форум ПР